

ՇԱՐԺՄԱՆ ԲԱՅԵՐԸ ՄԻՋԻՆ ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ*

ՀՏԴ 801.8

DOI: 10.52063/25792652-2022.4.15-118

ՏԱԹԵՎԻԿ ԱԶԻՉԲԵԿՅԱՆ

Շիրակի Մ. Նալբանդյանի անվան պետական համալսարանի հայցորդ,
ք. Գյումրի, Հայաստանի Հանրապետություն
tatevbekyan@mail.ru

Սույն հոդվածում նպատակ ենք հետապնդում ներկայացնել բայական բառապաշարում ամենաբազմանդամ խմբերից մեկի՝ շարժման բայերի սահմանները, առանձնահատկությունները, դրսևորած կապակցական հնարավորությունները միջին հայերենի համաժամանակյա լեզվավիճակի շրջանակներում:

Առաջադիր նպատակին հասնելու համար մեր առջև խնդիր ենք դրել կազմել միջին հայերենի շարժման բայերի բառացանկը և նկատի ունենալով միջինհայերենյան բնագրերի ընձեռած հնարավորությունները՝ բացահայտել քննվող իմաստային խմբի բայերի բառիմաստի և շարահյուսական-կապակցական փոխադասմանավորվածությունները:

Առաջնորդվել ենք համաժամանակյա նկարագրության, համալիր հետազոտության, վերլուծության և համադրության մեթոդներով:

Միջին հայերենի շարժման բայերի քննությունից ակնհայտ է դառնում, որ իմաստային այս խմբի բայական միավորների համար ընդհանուրը տարածության մեջ տեղափոխություն (աղարկել, հեռենալ, մանրաքայլել, սղալ, քայլել), անորոշ ուղղվածությամբ շարժման իմաստ (խալտալ, թապլտիլ, ճօճկըտալ, թայթլիլ, շրջմրջիլ) կամ առարկայի դիրքի այլևայլ փոփոխություններ արտահայտելն է (արձկնալ/արձականալ, բլխիլ, ընգնել/ընգնիլ/ընկնալ/ընկնիլ, խօսարհանալ, կնկզիլ):

Իմաստային այս խմբում ընդգրկված բայերը հիմնականում չեզոք սեռի են, սակավաթիվ շարժման բայեր են ներգործական սեռի (թապլել, թափահրել, շարժել, քսել և այլն), որոնց խնդրառությունը դրսևորվում է կրող խնդիր ստանալով, իսկ չեզոք սեռի շարժման բայերը միջին հայերենում կապակցելիության տեսանկյունից միօրինակ չեն. քննության ենթակա բայերի մի ստվար մաս, պայմանավորված իրենց արտահայտած նրբիմաստներով, կապակցվում է խնդիրների, իսկ սակավաթիվ բայեր էլ՝ միայն պարագաների հետ:

Հիմնաբառեր՝ իմաստային խումբ, առաջնային իմաստ, մենիմաստ, արժույթ, խնդրառություն, տեղի պարագա, միջին հայերեն:

* Հոդվածը ներկայացվել է 19.10.2022թ., գրախոսվել՝ 06.11.2022թ., տպագրության ընդունվել՝ 30.12.2022թ.:

Նախաբան

Շարժման բայերի վերաբերյալ որևէ համալիր հետազոտություն չկա. տերմինի հիշատակման կամ իմաստային խմբի կապակցական հնարավորությունների բացահայտման հանդիպում ենք շարահյուսագիտության մեջ՝ խնդրառության հետ կապված (Abrahamyan 41, 126, 208, 608):

Բայերի խմբավորումն ըստ ներխոսքիմասային իմաստների առհասարակ հայ լեզվաբանների ուսումնասիրության առարկա չի եղել, և քննվող բայերը հիմնականում բնորոշվել են շարահյուսական տեսանկյունից՝ նկատի ունենալով կապակցական ընդհանրություններն ու լրացման բնույթը, ինչպես նշում է Յ. Հարությունյանը, լեզվաբանները «քննելով նախադասության անդամները, խնդիրները, ինչպես նաև հոլովների շարահյուսական կիրառություններն ու բառակապակցությունները՝ ուշադրության կենտրոնում պահել են նախադասության անդամը, հոլովը, ապա թվարկել են այն բայերը (իմաստային խումբ), որոնք կարող են առնել այս կամ այն խնդիրը, այս կամ այն հոլովը, հաճախ էլ թվարկվում են այս կամ այն բայեր, առանց նրանց ընդհանուր իմաստը նշելու» (Harutyunyan 16): Հարցը մանրազնին ուսումնասիրված է ռուսագիտության մեջ (Bondarko 190, 263), սակայն ռուսերենի շարժման բայերը համարժեք չեն հայերենի նույն խմբի բայերին ո՛չ ընդհանուր իմաստի, ո՛չ էլ դրանց կազմում առանձնացվող ենթահարացույցների տեսանկյունից¹:

Շարժման բայերի իմաստահարացուցային դասակարգումն ու արժույթը

Վերոնշյալ բայերն ուսումնասիրել ենք իբրև բառաիմաստային խումբ՝ հիմքում ունենալով դասակարգման իմաստային չափանիշը՝ բառարանային բացատրությունը: Խմբավորումը կատարել ենք՝ նկատի առնելով միասնականացնող բառային հետևյալ իմաստը. «շարժում ցուցնող բայերը՝ մեկու մը կամ բանի մը երթալ, գալ, մօտենալ, խրկել, կանչել և այլն ցուցնեն» (Ayty'nean 159): Շարժման բայերի բառացանկը կազմել ենք ըստ Ռ. Ղազարյանի և Յ. Ավետիսյանի հայտնի բառարանի [Ghazaryan, Avetisyan]:

Իմաստահարացուցային դասակարգումը կատարելիս մեզ համար ելակետը առանձնացված բայերի առաջնային հիմնական իմաստն է, տվյալ դեպքում գործը դյուրին է դառնում նրանով, որ իմաստային այս խմբի բայերը միջին հայերենում հիմնականում մեկիմաստ են, իսկ մի քանի բազմիմաստ բայերի մեկից ավելի իմաստները հաճախ նույն ընդհանուր առանցքային իմաստի դրսևորումներն են՝ համանշային երանգներով (*ելնել, ըղորդել, թապլիլ, իջնել, ցածնալ*), առանձնացված խմբի սակավաթիվ բայեր արտահայտում են մեկից ավելի իրարից տարբեր իմաստներ (*ծռիլ, ճորալ, պարաւորիլ, վերնալ*) և այս իմաստային խմբում ընդգրկվել են իրենց առաջնային իմաստի հաշվառմամբ:

Նկատի ունենալով շարժման բնույթն ու ուղղվածությունը՝ շարժման բայերի կազմում առանձնացրել ենք հետևյալ ենթահարացույցները՝

1. բայեր, որոնք ցույց են տալիս *տեղափոխություն տարածության մեջ*՝ իր երկու ուղղվածությամբ՝ ոչ շարժուն վիճակից շարժում և շարժման վիճակից դադար (*աղարկել, այնցնել, արշաւանալ, արտաքայլել, բիալ, գորգգալ, դարձցնել, դիպենալ, դիպնիլ/դիպնուլ, ելնել, երթել/երթիլ, գաթկել, թապլել, թափահարել, թռնուլ, ժամնել, ժղիլ, իջնել/իջնուլ, կալօպել/կալօփել, կոչել, հեռենալ, հրոսանալ, դորդիլ, ճապղիլ, ճոռալ, մանրաքայլել, մօտեւորնալ, մտնալ/մտնել/մտնիլ/մտնուլ, յղրկել, յեշվել, շարժակլիլ, շարժկլիլ, պորթկտալ, պոսել, պորտքալ, պարաւորիլ, սղալ, ստեզրել,*

¹ Ռուսերենում առանձնացվում են ուղղություն ցույց տվող տասնչորս զույգ բայեր (глаголы движения), որոնք խմբավորվում են երկու ենթահարացույցներում՝ մեկ ուղղությամբ մեկանգամյա գործողության բայեր՝ *идти, ехать, лететь, плыть* (однонаправленные), և տարբեր ուղղություններով մի քանի անգամ կատարվող գործողության բայեր՝ *ходить, ездить, летать, плавать*, (разнонаправленные):

վերնալ, ցաթելել, ցածնալ, ուղղիլ, փախել, փախչենալ, փաղչիլ, փթրիլ, փոթորակիլ, քալել, քոչել, քսել:

2. Անորոշ ուղղվածության իմաստ արտահայտող շարժման բայեր (*թաալլիլ, ժոժտալ, խալլտալ, ճորալ, ճոճալ, շորորալ, տարաշրջել, տեգերիլ*), այս ենթախմբի բայերի մեծ մասը բազմապատկական (*թաալլտիլ, թաալլտիլ, ճոճկլտալ, վազվզտել, թաալլտիլ*) կամ կրկնավոր բայեր են (*թռուղռալ, թռվռալ, թանթանջիլ, թալթիլ, ծոմոճիլ, կաթկաթել/կաթկթալ, կաթկթել, շրջմիջիլ, վազվզել*): Լեզվական երկու միջոցն էլ հիմնականում գալիս են բարբառներից և արտահայտում են տարբեր ուղղություններով մի քանի անգամ կատարվող գործողության իմաստ:

3. Առարկայի դիրքի այլևայլ փոփոխություններ արտահայտող շարժման բայեր (*արձկնալ/արձականալ, գճիլ, բլջիլ, թախթփֆիլ, թաիրիլ, ժաժիլ, ըղղվիլ, ընգնել/ընգնիլ/ընկնալ/ընկնիլ, թիկնիլ, թեւել, խօնարհանալ, ծոմոճիլ, կնկզիլ, ճապկտիլ, շրջմիջիլ, ցածանալ, քթաիրել/քթաիրիլ*):

Շարժման բայերի բառացանկում ընդգրկել ենք շարժման համադրական կազմությամբ բայերն ու վերլուծական կազմությամբ որոշ բայեր: Համամիտ լինելով այն տեսակետին, որ «հարադրավոր բայերի իմաստը պայմանավորվում է և՛ անվանական, և՛ բայական բաղադրիչներով, և չկա որոշակի օրինակափոխություն, նպատակահարմար չէ համադրական կազմությունների հետ կողք կողքի քննել հարադրավոր բայերը» (Harutyunyan 17): Նկատենք որ մեզ հետաքրքրում են ոչ թե շարժման բայ-բաղադրիչ ունեցող անվանական հարադրություններն առհասարակ, այլ ուղղակի նշանակություն ունեցող այն հարադրությունները, որոնց մեջ բայական բաղադրիչը պահում է իր բուն նշանակությունը՝ պահանջելով դրան համապատասխան տեղի կամ տարածական իմաստ արտահայտող հարադիր:

Բերենք ասվածը հաստատող բնագրային օրինակներ՝

Թուրքաց հեծելն *առաջ եկան*,
գԿարմունճն առին ու կանգնեցան,
Երբ Լիպարիտն *ի յետ դարձաւ*,

Նա չար հեծելն *ի դեմ ելան* (ՄՅԲ, Էջ 179):

Բերված օրինակից ակնհայտ է դառնում, որ այս հարադրությունները կազմվում են *շարժման բայ+տարածական նշանակությամբ հարադիր* կաղապարով, ընդ որում հարադրային արժեքով հանդես են գալիս տեղի տարատեսակ հարաբերություններ ցույց տվող *առաջ, յետ, դեմ/դիմաց/դեմիկ, դուրս, ետ/եստ, ի շուրջ/շուռ/ժուռ, մեջ, ի վայր, ի վեր* և այլ հարադիրներ, ինչպես՝

Ես ալ ի *դեմիկն ելայ*.

– Ո՞ր կերթաս, քո ժամն է հարամ (Հ., Էջ 43):

Կամ

Սրտիս մեջն *ի ժուռ եկար*,

Ի՛նչնելու ճարակ չի գտար (ԳժՏ, Էջ 65):

Կամ

Անդադար *ի շուրջ գալուս*.

Ող որմ և ի շ ա տ լ ալուս՝

Քունն է հատեր աչերուս (ԿԵ, Էջ 162):

Բնագրային օրինակները փաստում են, որ քննվող տիպի բարդության բաղադրիչների միջև շարահյուսական կապն ուժեղ արտահայտված է և շարահյուսական մակարդակում դրսևորվում է որպես ստորոգյալի (*ելայ, եկար, գալուս*) և տեղի պարագայի (*ի դեմիկն, ի ժուռ, ի շուրջ*) կապակցություն:

Միջինհայերենյան բնագրերում լայն կիրառություն ունեն նաև շարժում արտահայտող բայերով բաղադրված զուգաբայական հարադրությունները, և մենք, նկատի ունենալով մեր կողմից ուսումնասիրված բնագրերում հաճախադեպ կիրառությամբ զուգաբայերի բաղադրիչների միջև եղած իմաստային կապերը, առանձնացրել ենք հետևյալ կաղապարները՝

1. կազմություններ, որոնց առաջին բաղադրիչն արտահայտում է տեղափոխության, շարժման գաղափար առհասարակ, իսկ երկրորդ բաղադրիչով մասնավորեցվում է շարժման ուղղվածությունը, ինչպես՝ Վաղուց գնացած եարո՛ւկ, Ել եկու, խիստ եմ կարոտցեր (ԳԺՏ, էջ 225), Ուստի Լազորն զայս վճիռն չընդունեց եւ ելաւ գնաց (Կ-Պ, էջ 263), -Գամ, կանգնիմ ի քո դիմաց, Լամ, որ իմ հուրըն զքեզ այրե (ԳԺՏ, էջ 65):

2. կազմություններ, որոնց բաղադրիչներից առաջինն արտահայտում է շարժման գաղափարն ընդհանուր բնույթով, իսկ երկրորդն արտահայտում է շարժման նպատակը կամ հետևանքը, ինչպես՝ Լուկ պլպուլն ուրախացաւ ՚ւ ելաւ, բազմաւ ի վերայ վարդին... (ԿԵ էջ 142), Եւ նա աներկիւղ երթեալ հասաներ ի գաւառն Բասենու (ԹՍ, էջ 34): ...նա երթեալ պաշարեաց գՈւռհա, եւ առ զնա... (ՎԱ, էջ 53):

3. կազմություններ, որոնց բաղադրիչ բայերն արտահայտում են հոմանշային կամ հականշային իմաստներ՝ ինչպես՝ Երես՝ լի գունով ծաղկուկն Թուխ աչեր ու կամար ուկը, Ար-ե՛կ, աչերուս իմ լոյս: (ԿԵ, 162), Յարաւ քամին քե տանի, բերի... (ԳԺՏ, էջ 287): Միջին հայերենում ինչքան սովորական է *արի՛* և *ե՛կ* բայաձևերի միացությունից առաջացած *արիե՛կ*, ապա *արե՛կ* հրամայականի ձևը, նույնքան էլ սովորական են դրանով բաղադրված զուգաբայերի գործածությունները, ինչպես՝ Արեկ նիստ ի բարձիս վեր, ու ձեռքդ տար ու զիմ սիրտն տես... (ՆԲ, էջ 282), Արեկ մտնուկն ի պաղչանին, Ի մեծամեծքն յուղարկեցին... (ԹՏ, էջ 260):

Ընդունված է կարծել, որ զուգադրական բայերը կազմվում են բացառապես երկու կից բայերի հարադրությամբ [Margaryan 296], այնինչ՝ միջինհայերենյան բնագրային որոշ կիրառություններում զուգադրական բայերը կարող են գատվել նախադասության այլ անդամներով՝ *Երթաս* անգուման *Նըստիս*, Չի գիտես քո աշըխ եմ ես (Կ. Ե. էջ 161), *Ելայ*, ես ի քեզ *եկի*, Զեզ հիսնե կարօս գիտեի... (ԳԺՏ, էջ 65):

Ընդ որում՝ միջին հայերենում հաճախադեպ են և՛ *դիմավոր բայ* + *դիմավոր բայ* կաղապարով կազմված՝ ...ամենքեան համանգամայն որ հերիսան լինայ տաք տաք վազեն ՚ւ երթան ի հերիսան (Մինաս Թոխաթեցի, էջ 317), և՛ *անցյալ դերբայ*+*դիմավոր բայ* կաղապարով բաղադրված զուգաբայերը, ինչպես՝ Եւ ապայ ելեալ գնաց ի ծովեզերն. և նստեալ ի նաւ, և գնաց ի Բիւզանդիայ... (2-Ա, էջ 91):

Շարժման բայերի շարակարգային դասակարգումը հանգում է այդ բայերի արժույթայնության բացահայտմանը: Շարժման բայախմբի միավորների մեծ մասը չեզոք սեռի է, այս իմաստային խմբում ընդգրկված սակավաթիվ բայեր են ներգործական սեռի (*թապլել*, *թափահրել*, *շարժել*, *քսել* և այլն), որոնց խնդրառությունը բնականաբար դրսևորվում է կրող խնդիր ստանալով, ինչպես՝ Վեցն ի Նոցունց *շարժեն գաչսն* (Գր., էջ 89):

Կապակցելիության տեսանկյունից շարժման բայերը պարտադիր ենթակաառու են: Այս բայախմբի տարբեր միավորներ, պայմանավորված իրենց կրթմաստներով, (նույնիսկ մինևույն ենթահարացույցի մեջ մտնող բայերն իմաստային որոշ տարբերություններ են հանդես բերում), դրսևորում են կապակցելիության զանազան հնարավորություններ: Այսպես՝ տրականով խնդիր են առնում հանգման հարաբերություն արտահայտող շարժման բայերը, բացառականով՝ ելման հարաբերություն արտահայտողները, իսկ անորոշ ուղղվածության իմաստ ունեցող շարժման բայերն առհասարակ խնդրառու չեն, վերջիններս կապակցվում են միայն պարագաների հետ:

Ասվածը նկատի ունենալով՝ շարժման չեզոք սեռի բայերի կազմում առանձնացրել ենք՝

1. *Շարժման խնդրառու բայեր*, որոնք բայիմաստի պահանջով կարող են առնել որևէ բնության խնդիր լրացում՝ արտահայտված հետևյալ մասնակաղապարներով՝

ա) Սեռական-տրական հոլովով դրված գոյական, դերանուն, փոխանունաբար գործածված այլ խոսքի մաս+շարժման բայ՝

Գոյական` Բըլբուլն Էր Նստել Վարդուն... (ՅՄԺԵ, Էջ 59):

Ան պաղծին *պատին* թառեցա.

Էրնէկ կու տայի ան մարդուն... (ՅՄԺԵ, Էջ 110):

Դերանուն` Գետինն ընդ երկինքն ասաց.

— Իմ Տէրն *ինձ* խոնարհեցաւ (ՅՄԺԵ, Էջ 118):

բ) բացառական հոլովով դրված գոյական, դերանուն, փոխանունաբար գործածված այլ խոսքի մաս+շարժման բայ`

Բաժակդ, որ ի ներս ցած` Զրիստոսի *կողէն* Է բխած, Եօթն տակ երկինք եմ ես, Լոյսն, արեւն *յիսնէ* կելանի (ՅՄԺԵ, Էջ 119):

2. *Շարժման խնդրառութայամբ արժութագուրկ բայեր*, որոնք միջինհայերենյան լեզվական աղբյուրներում բաժանվում են երկու խմբի` ա) բայեր, որոնք խնդրառու չեն (հիմնականում նկատի ունենք անորոշ ուղղվածության իմաստ արտահայտող բայերը) և բ) բայեր, որոնք, խնդրառու չլինելով հանդերձ, պարագաառու են: Հարկ է նշել, որ այդ բայերի պահանջով դրվող պարագա լրացումն արտահայտում է գործողության կատարման տեղի քերականական իմաստ` տարբեր նրբիմաստներով, որը միջին հայերենում կարող է արտահայտվել`

Մակբայով` Երբ մուտն ընկներ` հոն պառկեյանք... (ՅՄԺԵ, Էջ 94), ...և հանապազ անհանգստութեամբ շրջի աստ և անդ` որ ունելով զհանգիստ (ՀՀՄԱԲ, Էջ 515):

Բուն տեղի պարագա լրացումը միջին հայերենում արտահայտվում է առավելապես նախդիրով սակավ դեպքերում` աննախդիր հայցականով`

Թռչին *ի* բարձր *սարերն* Ու քաղեն զկիւթ ի ծաղկուն (Հ., Էջ 948), Յետոյ գէմ անտէր թողին ու մտան *հողն* և *ի զնտան* (ՀԱԳ, 67):

Ելման տեղի պարագան միջին հայերենում արտահայտվում է գոյականի բացառական հոլովով, ինչպես` սիրտն ծակեցաւ եւ տարի մի շունչ ելաներ *ի սրտէն* եւ ապա զղջմամբ աւանդեաց զհոգին: (ԹՄ, Էջ 15) կամ *բացառական հոլով+ ի վար* կապակցութեամբ, ինչպես` եւ կամ ի բարձր *տեղաց ի վար* վազէ, եւ կամ ծանր իրք վերցնէ, անկից լինի: (ԱԱՕԲ, Էջ 300)

Ուղևորման տեղի պարագան միջին հայերենում արտահայտվում է *ի նախդիր + գոյականի հայցական հոլով* կապակցութեամբ` Արծիւն երթար *յերկինս*, և հարին զնա նետիւ... (ՀՀՄԱԲ, Էջ 466):

Անցման տեղի պարագան միջին հայերենում արտահայտվում է գոյականի գործիական հոլովով, ինչպես` Խարիպս որ *ճամբով* կ'երթայ ես անոր ճամբէկ պիտէի... (ԳԺՏ, Էջ 208)

Եզրակացություն

Կատարված ուսումնասիրությունը բերում է մի շարք հետևությունների.

1. շարժման բայերը միջին հայերենում հիմնականում մենիմաստ են, իսկ մի քանի բազմիմաստ բայերի մեկից ավելի իմաստները նույն ընդհանուր առանցքային իմաստի դրսևորումներն են` համանշային երանգներով,
2. շարժման բայախմբի միավորների մեծ մասը միջին հայերենում չեզոք սեռի է, այս իմաստային խմբում ընդգրկված սակավաթիվ բայեր են ներգործական սեռի, որոնց խնդրառությունը բնականաբար դրսևորվում է կրող խնդիր ստանալով,
3. միջին հայերենի շարժման չեզոք սեռի բայերի կազմում առանձնացվում են խնդրառու և խնդրառութայամբ արժութագուրկ բայեր:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Աբրահամյան, Աշոտ. *Բայը ժամանակակից հայերենում*. Երևան, Հայկական ՍՍՌ ԳԱ հրատ., 1962:

2. Այտընեան, Արսեն. *Զննական քերականութիւն աշխարհաբար կամ արդի հայերէն լեզուի*. Վիեննա, Մխիթարեանց տպարան, 1866:

3. Հարությունյան, Յենրիկ. *Քայերի իմաստային դասդասման հիմունքները*, http://ysu.am/files/07H_Harutyunyan.pdf, հասանելի է՝ 08.07.2022:
4. Հարությունյան, Յենրիկ. *Կառավարումը ժամանակակից հայերենում*. Երևան, Երևանի համալսարանի հրատ., 1983:
5. Ղազարյան, Ռուբեն և Ավետիսյան, Յենրիկ. *Միջին հայերենի բառարան*. Երևան, 2009:
6. Մարգարյան, Ալեքսանդր. *Հայերենի հարադիր քայերը*. Երևան, «Միտք» հրատ., 1966:
7. Ջահուկյան, Գևորգ *Ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքներ*. Երևան, 1974:
8. Զոսյան, Վաղարշակ. *Ժամանակակից հայերենի բառակապակցությունները*, Երևան, 1975:
9. Бондарко. Буланин. *Русский глагол.*– Л.: Просвещение, 1967. *Грамматика современного русского литературного языка*: под ред. Шведовой. – М.: Наука. 1982, т. 1.
10. Муравьева. *Глаголы движения в русском языке*. 10-е изд. М.: Русский язык, 2006.

WORKS CITED

1. Abrahamyan, Ashot. Bayy' jhamanakacic hayerenum, Erevan, Haykakan SSR' GA hrat., [Verb in Modern Armenian] 1962. (in Armenian)
2. Ayty'nean, Arsen. Qnnakan qerakanut'iun ashxarhabar kam ardi hayere'n lezui, Vie'hna, Mxit'areanc tparan [Exam Grammar of Worldly or Modern Armenian Language] 1866. (in Armenian)
3. Ghazaryan, Ruben, Avetisyan, Henrik. Mijin hayereni bar'aran, Erevan [Dictionary of Middle Armenian] 2009. (in Armenian)
4. Harutyunyan, Henrik, Bayeri imastayin dasdasman himunqner', http://ysu.am/files/07H_Harutyunyan.pdf, [Basics of Semantic Classification of Verbs] Available: 08.07.2022: (in Armenian)
5. Harutyunyan, Henrik. Kar'avarumy' jhamanakacic hayerenum, Erevan, Erevani hamalsarani hrat., [Nominative in Modern Armenian Yerevan] 1983. (in Armenian)
6. Jahukyan, Gevorg. Jhamanakacic hayereni tesut'yan himunqner, Erevan [Basics of Modern Armenian Theory.] 1974. (in Armenian)
7. Margaryan, Aleqsandr. Hayereni haradir bayery, Erevan, «Mitq» hrat. [Necessary Verbs in Armenian] 1966. (in Armenian)
8. Qosyan, Vagarshak. Jhamanakacic hayereni bar'akapakcut'yunnery'. Erevan [Idioms of Modern Armenian. Yerevan] 1975. (in Armenian)
9. Bondarko. Bulanin. Russkij glagol.–L.: Prosveshhenie [Russian verb. - L.: Enlightenment] 1967. Grammatika sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka pod red. Shvedovoj.– M.: Nauka [Grammar of the Modern Russian Literary Language], 1982. (in Russian)
10. Murav'eva. Glagoly dvizhenija v russkom jazyke. – 10-e izd. M.: Russkij jazyk [Verbs of Motion in Russian] 2006. (in Russian)

Համառոտագրություններ

ԱՍՕԲ – Ամիրտովյաթ, Ամասիացի. *Օգուտ բժշկութեան*, Երևան, 1940:

<https://digilib.aua.am/book/57/%D5%95%D5%A3%D5%B8%D6%82%D5%BF%20%D4%B2%D5%AA%D5%B7%D5%AF%D5%B8%D6%82%D5%A9%D5%A5%D5%A1%D5%B6>

- ԳԺՏ- *Գուսանական ժողովրդական տաղեր*, խմբագրությամբ՝ Ս. Աբեղյանի, «Արմֆան» հրատ., Յերևան, 1940:
- Գր.-Գիգորիս, *Քննություն բնութեան մարդոյ և նորին ցաւոց*, Աշխատասիրությամբ Ա. Կծոյանի, Երևան, 1962:
- Զ-Ա- *Չաքարիա Ազուլեցու օրագրությունը*. հ. II, 91:
- ԹՄ-Թովմա Մեծովեցի, *Պատմութիւն ԼանկԹամուրայ և յաջորդաց իւրոց*, աշխատասիրությամբ՝ Լ. Խաչիկյանի, 1999:
- ԹՏ-Թորոս Տարոնացի, Միջին հայերենի ուղեցույց քրեստոմատիա:
- ՅԱԳ –XII-XIII դարերի հայ աշխարհիկ գրականություն, Ընտիր նմուշներ, կազմեց՝ Ս. Սկոյան, Երևան, 1938:
- ԿԵ- Կոստանդին Երզնկացի, *Տաղեր*, Երևան, 1962:
- Կ-Պ-Կամենեց Պողոսիկի հայկական դատարանի արձանագրություններ:
- Յ. – Մնացականյան, Ասատուր. *Հայրեններ*, Երևան, 1995:
- ՅՄԺԵ- Մնացականյան, Ասատուր. *Հայկական միջնադարյան ժողովրդական երգեր*, Երևան, 1956:
- Մ-Թ-Մինաս Թոխաթեցի, *Տաղեր* (Ն. Ակիսյան, Յինգ պանդուխտ տաղասացներ), Վիեննա, 1921, 317:
- ՄՅԶ-Մարգարիտներ հայ քնարերգության, *Յովհաննես Թլկուրանցի*, հ. 1-ին, «Հայաստան» հրատ., Երևան, 1971:
- ՆԶ-Նահապետ Զուչակ, Միջին հայերենի ուղեցույց քրեստոմատիա:
- ՎԱ-Վարդան Արևելցի, *Պատմութիւն* <https://digilib.ava>. հասանելի է՝ 15.10.2022:
- ՎԱԱ - Վարդան Այգեցի, *Ժողովածոյ առակաց Վարդանայ* https://hycatholic.ru/pro/biblioteca/%D5%8E%D4%B1%D5%90%D4%B4%D4%B1%D5%86_%D4%B1%D5%85%D4%B3%D4%B5%D4%BF%D5%91%D4%BB_%D4%BA%D5%B8%D5%B2%D5%B8%D5%BE%D5%A1%D5%AE%D5%B8%D5%B5_%D5%A1%D5%BC%D5%A1%D5%AF%D5%A1%D6%81_%D5%8E%D5%A1%D6%80%D5%A4%D5%A1%D5%B6%D5%A1%D5%B5.pdf. հասանելի է՝ 15.10.2022:

VERBS OF MOTION IN MIDDLE ARMENIAN

TATEVIK AZIZBEKYAN

*Shirak state university after M. Nalbandyan, Ph.D. Student,
Gyumry, the Republic of Armenia*

The given article aims to present one of the numerous groups of the verb lexis – the limits, abilities for coordination of verbs of motion in Middle Armenian in the sphere of linguistic synchronicity.

In order to reach the goal set, we planned to make a list of verbs of motion of the Middle Armenian language and, taking into account the opportunities provided by the Middle Armenian originals, to find out the mutual dependence between the meaning and syntactical relationships of the verbs within the studied semantic group.

In our research, we were guided by the methods of simultaneous description, complex research, analysis and combination.

As a result of studying the verbs of motion in Middle Armenian, it becomes quite obvious that the main aim of the verbs of this semantic group is to denote the movement in space (աղարկել – to send, հեռնալ – to leave, մանրաքայլել – to trot, սղալ – to slide, քալել – to walk), the movement in an indefinite direction (խալլտալ – to flutter, թալլտիլ – to tumble, ճոճկըտալ – to swing, թալթիլ - , շրջմրջիլ – to twirl), or any change of the position or location of the subject (արձկնալ/արձականալ – to set free, բլչիլ – to crash, ընգնել/ընգնիլ/ընկնալ/ընկնիլ – to fall, խօսարհանալ – to bow, կնկզիլ – to bend).

The words included in this semantic group are chiefly verbs in the Active Voice. Several verbs make a group of the Passive Voice (this voice is active, but can turn into passive) (*թափլել* – to throw, *թափափրել* – to brandish, *շարժել* – to move, *քսել* – to rub, etc.) which can be displayed in the ability to take a direct object. The Active verbs of motion in Middle Armenian are not homogeneous from the point of view of their coordination: most of the words, due to the nuances in their meanings, take objects, the minority takes adverbials. For example, transitive motion verbs take objects in the Dative Case, and the verbs meaning indefinite direction of movement are used with adverbials only.

Keywords: *semantic group, primary meaning, monosemantic, value, request, adverbial of place, middle armenian.*

ГЛАГОЛЫ ДВИЖЕНИЯ В СРЕДНЕ-АРМЯНСКОМ ЯЗЫКЕ

ТАТЕВИК АЗИЗБЕКЯН

*аспирант Ширакского государственного университета имени М. Налбандяна,
г. Гюмри, Республика Армения*

Данная статья имеет целью представить одну из наиболее многочисленных групп глагольной лексики – границы, особенности, возможности согласования глаголов движения в средне-армянском языке в сфере языковой синхронности.

Для достижения поставленной цели мы определили следующую задачу: составить список глаголов движения средне-армянского языка и, принимая во внимание возможности, предоставляемые средне-армянскими рукописями, выяснить взаимозависимость между значением и синтаксической связью глаголов исследуемой смысловой группы.

Мы руководствовались методами синхронного описания, комплексного исследования, анализа и комбинации.

В результате изучения глаголов движения средне-армянского языка становится очевидным, что главным для глагольных единиц данной смысловой группы является обозначение передвижения в пространстве (*աղարկել* - *отправлять*, *հեռնել* - *отдаляться*, *մկրկրալիլ* - *семенить*, *սլիլ* - *скользить*, *քսել* – *шагать*), движения в неопределенном направлении (*խլլալ* - *трепыхаться*, *թափափրել* - *кувыркаться*, *ծոկոկոկ* - *раскачиваться*, *շրջաշրջել* - *вертеться*), либо какое-либо изменение положения предмета (*արձակել/արձակվել* - *отпускать*, *բխել* - *рушиться*, *ընկնել* / *ընկնիլ* / *ընկնալ* / *ընկնիլ* - *падать*, *խօսրհալիլ* - *кланяться*, *կնկոխել* - *наклоняться*).

Входящие в данную смысловую группу слова – являются в основном глаголами действительного залога. Немногие глаголы движения относятся к пассивному залого (данный залог активный, но может стать пассивным) (*թափլել* - *бросать*, *թափափրել* - *размахивать*, *շարժել* - *двигать*, *քսել* – *тереть* и т.д.), что может проявляться в способности иметь при себе прямое дополнение. Глаголы движения действительного залога в средне-армянском с точки зрения сочетаемости неоднородные: большая часть изучаемых слов, в силу своих смысловых нюансов, требует после себя дополнения, малая же часть – обстоятельства. Так, например, глаголы движения со значением переходности принимают дополнения в дательном падеже, а глаголы движения значения неопределенности направления употребляются только с обстоятельствами.

Ключевые слова: *смысловая группа, первичное значение, однозначный, ценность, запрос, обстоятельство места, средне-армянский язык.*